

ВИЗАНТИЈСКИ ВАСИЛЕВСИ
Од Константина Великог до Константина Драгаша

мр Мираш Томовић

ВИЗАНТИЈСКИ ВАСИЛЕВСИ

Од Константина Великог до Константина Драгаша

Београд, 2023.

КОНСТАНТИНОВ ДОМ

1. КОНСТАНТИН ПРВИ ВЕЛИКИ (307-337 године)

Био је први римски цар који је прихватио и јавно исповедао хришћанску веру. Константин, назван још и равноапостолни или тринаести апостол, рођен је у Наису, данашњем граду Нишу, ондашњој Мезији, а данас Србији.

„Високог стаса, величанственог лика и пријатног понашања, те у свакој мушкој вештини испољавао је снагу и окретност, па и у старости беше крепке грађе, строго се придржавајући породичних врлина, непорочности и умерености“.

Константинов отац, имао је слично име, које ће касније бити тако често у њиховој лози. Звао се Констанције, а због своје беле пути бејаше добио још и надимак „Хлор“. Ово име долази од латинског “constantinus” и значи „чврст, сталан, постојан“. Био је савладар других. Наиме империјом су тада у разним областима истовремено владали, још Максимијан, Галерије и Диоклецијан, али тако да јединство царевине није било нарушено.

По свему судећи и Константин и његов отац били су праве римске војничине. Отприлике онако, како је један данашњи историчар описао официра царства, „центуриона“ (одговара данашњем капетану) као „спој америчког маринца и официра KGB“ у једној личности.

Да би у потпуности схватили његово време, долазак на престо, признање хришћанске вере за равноправну религију у целој империји, што је, мислимо један од најважнијих догађаја у историји човечанства, морамо се вратити мало уназад, у период од 285. до 313. године. Бејаше то владавина Диоклецијана и тројице његових савладара.

Диоклецијан је био веома лукав човек. Са војничким способностима брзо се уздигао до заповедника послуге и телесне страже императора Кара. Овај цар је на једном свом походу опустошио Месопотамију, а онда своју војску одвео и на Персију. У овом рату, Кар је умро „погођен ударом грома“. Наследио га је његов слаби и болешљиви син Нумеријан. Када и овај Нумеријан, после свега осам месеци умре од неке чудне болести, војници за његову смрт

окриве преторијанског префекта Апера. Тада долази до изражаја Диоклецијанова сурова природа. Како каже хроничар „онда Римљани застану на Хелеспонту и одлуче да одрже скупштину на којој изаберу заповедника послуге Диоклецијана за цара, а овај лукав и окрутан заповеди да окованог Апера приведу до подножја трибунала, па не давши му прилику да говори и започне са опасним правдањем, исука мач и забоду га у груди несрећног префекта.“

Чим је злочином дошао на власт, Диоклецијан, одмах напада законитог цара Нумеријановог брата Карина. Одлучујућа битка одиграла се у равници код Марга (данашње село Орашје код ушћа Мораве у Дунав), све док неки трибун није из личне освете „мачем усмртио самог Карина и тако прекинуо грађански рат“.

Диоклецијан је сада био једини и неприкосновени цар. Његово порекло било је неугледно. Родитељи су му били робови у дому Римског сенатора Анулина. Добио је име по Диоклитији, граду, из којег је његова мајка водила порекло. Одмах по доласку на престо, за свога помоћника наименовао је човека сељачког порекла, Максимијана, рођеног у Сирмијуму. Њега проглашава Августом, односно савладарем у царству. Овај „љути граничар“ са Дунава, једини занат који је познавао био је рат. И један и други, као сујетни и прости људи ниског порекла, узимају титуле као богови. Један је Јупитер а други Херкул.

Диоклецијан, закључује да је царство преголемо чак и за двојицу цезара, па стога узима још двојицу војсковођа да и са њима подели власт. То су опет један човек ниског порекла Галерије, познат по надимку „Арментарије“ - „Чобан“ по свом претходном пастирском занимању, а други, отац нашег Константина Великог, Констанције. Њима двојици Диоклецијан додељује царски пурпур другог реда. Од ове четворице, једини који је имао племићко порекло бејаше Констанције „Хлор“. Његов отац звао се Еутропије и био је Дардански велможа а мајка нећака цара Клаудија. Говори се да је од савладара само Констанције био „благ и приступачне природе“, док се на осталу тројицу може односити стих да „роб и на слободи ропску памет носи“.

Диоклецијан је преузео бригу о Констанцију, Максимијану и Галерију. Натерао их је да се „разведу и удаде римске кћери за њих“. У подели царства на ову четворицу Констанцију је припала „одбрана Галије, Шпаније и Британије“. Он се други пут оженио Теодором која му је родила три сина и три кћери, дакле Констан-

тинову полубраћу и полусестре, о којима ће касније бити речи. Диоклецијан је за себе оставио Тракију, Египат и Азијске земље. Галерије је добио на управу Илирикум, а Максимијан Италију и Африку.

За дивно чудо, период владавине ових царева беше период мира у целом Римском царству. Диоклецијан се понашао као „мудар старац“ а остали су се „сматрали срећним да га слушају“.

„Храбри и спретни“ Констанције неколико пута је избавио Галију од Алеманске најезде. У то време по правилима која је успоставио још император Проб, заробљени варвари могли су смрт заменити ропством широм империје, а уколико су тражили заштиту Рима, могли су чак поседовати и земљу.

Диоклецијан и Максимијан били су први римски владари који су своје редовно пребивалиште, изнели ван Рима. Диоклецијан у Никодедеји а Максимијан у Милану, који „поприми сјај царског града“. Изгледа да је Диоклецијан само једном посетио Рим. Било је то приликом прославе двадесетогодишње владавине, а и тада је боравио онде само два месеца. Одбио је чак и да се појави у сенату.

Опхрван сујетом, Диоклецијан уводи азијатске обичаје у једноставност протокола на римском двору. Појавише се „раскошне одоре од свиле и злата“, док евнуси почињу чувати унутрашње одаје палате. Поданик који прилази цару по први пут у историји империје „ничице пада на земљу и на источњачке начине обожава свога бога, цара и господара“. Шта би на све ово морао рећи Август или цар-филозоф Марко Аурелије?

Долазимо до тренутка када овај Диоклецијан, дана 23. фебруара 297. године, после тајног већања са савладарем „сировим и крволочним илирским сељаком“ Галеријем, и још неколико особа из цивилног и војног вођства државе, у Никодедеји, наређује да се „разори и спали Никодедејска Хришћанска црква“. Већ сутрадан он објављује општи едикт о прогону хришћана. Све цркве у свим деловима царевине имају срушити до темеља а сви који исповедају хришћанску веру имају се осудити на смрт. Овај датум, ваља напоменути да се поклопио са римским паганским празником „терминалија“. Посебну ревност у прогонима хришћана испољавао је Галерије.

Овде ћемо прескочити део који је много пута описиван у историји хришћанства и хришћанске цркве о начинима на који је

црква прогоњена, и о херојским страдањима мученика. Ово су били изгледа последњи већи трзаји паганизма који су били уједно и најкрволочнији и најжешћи до тада. Све то пред долазак на престо великог хришћанског цара, равноапостолног Константина.

Пре него што кренемо даље ка Константину Великом и признању хришћанске вере, ваљало би нагласити да је „дивљи и крволочни Галерије“ оболевши од неке мучне и тешке болести „од које не имаше лека“, мало ублажио погроме Хришћана, после крвавог шестогодишњег истребљења. И не само то, већ он, коме је „спасоносно размишљање просветлило ум услед дуготрајне болести“, желео је да исправи зло које је проузроковао. Објавио је у своје али и у име још двојице својих колега Лицинија и Константина (ово је Константин Велики јер је он још као млад придружен за савладара) један општи едикт.

Због његовог значаја и доказа у коликој мери је блага Христова реч могла да умилостиви и најкрволочније владаре, преносимо га у целости, и он гласи: „Међу важним бригама којима се бавио наш ум на корист и очување царства, наша намера је да све исправимо и успоставимо у складу са древним законима и јавном дисциплином Римљана. Особито желимо, да вратимо на пут разума и природе заведене Хришћане, који се се одрекли вере и обреда својих отаца и дрско презревши старе обичаје измислили настране законе и гледишта нашега царства.

Пошто су едикти које смо обнародовали, да би наметнули поштовање богова, изложили многе Хришћане опасности и несрећи, и многи су искусили смрт, а још више је оних који и даље истрајавају у својој безбожној лудости, будући да су лишени сваког јавног исповедања вере, вољни смо да и на те несрећнике проширимо дејства наше уобичајене милости.

Дозвољавамо им стога да слободно исказују своја лична мишљења И ДА СЕ ОКУПЉАЈУ ПО СВОЈИМ КАПЕЛАМА без страха од злостављања, под условом да будно задрже дужно поштовање постојећих закона и власти. Једним другим указом своје намере ћемо саопштити судијама и магистратима, те се надамо да ће наша благодост навести Хришћане да БОГУ КОГА ШТУЈУ УПУТЕ МОЛИТВЕ за нашу властиту безбедност и напредак, као и за напредак и безбедност државе.“

Галерије, најсуровији прогонитељ хришћана, Константинов претходник, моли сада саме хришћане, да упуте „молбу Богу кога

штују, за нашу властиту безбедност“. Можда би се могло рећи да су ово чак и Галеријеве покајничке речи, које је млади његов савладар Константин сигурно морао знати и бити сведок његове тешке болести. Хронике говоре о „телу свом у гнојним чиревима“. Могуће је да је Константин већ тада утицао на самог Галерија за његово кајање и можда искупљење. Према неким сведочењима пред крај свог живота Галерије је исповедио Христа.

Укратко смо описали прилике које су владале у време доласка Константина као још једног од сада чак већ шест савладара на римском трону.

Диоклецијан се на врхунцу своје моћи, а на опште запрепашћење „повлачи са трона и из света“ у своју палату у Салони, данашњи Сплит. Да ли је можда и он као Галерије осетио грижу савести због прогона хришћана? Када га касније један од шест савладара Римске империје позива да се врати на трон и заведе ред у царевини, те да опет буде први међу једнакима, он одговара: “Видео би колико је царска слава небитна, у поређењу са главицом купуса коју сам посадио својом руком“.

Још увек моћни Галерије, тада уздиже у ранг цезара младића прозваног Максимин, док други савладар Максимијан, младића по имену Север коме на управу даје Италију и Африку.

Константин је већ имао осамнаест година када је његов отац Констанције Хлор уздигнут на ранг цезара и савладара осталима. Речено је већ да се због тога Констанције морао развести од своје супруге Хелене, Константинове мајке. Сам Константин је уместо да прати оца на запад, у Британију и Галију, остао на истоку у служби Диоклецијана. Ту се веома истакао као ратник у Персији и Египту. Постепено се уздигао на положај првог трибуна. Тада га описују као младића „неустрашивог у рату, благог у миру, а изгледао је и неосетљив на чари уживања“. Ове особине донеле су Константину велику наклоност народа и војника. Они су и хтели да га уздигну у ранг цезара. Када већ то могу Максимин и Север зашто не може и њихов вољени Константин. Али слава му је донела и Галеријево непријатељство. Он је тада по свему судећи желео његову смрт. Када је то осетио, Константин „побеже тајно ноћу из Никоমেдеје, и журно је путовао кроз Битинију, Тракију, Дацију, Панонију, Италију, и сред радосних усклика одобравања народа, доспео у луку Булоњ, баш у часу када се његов отац спремао да заплови пут Британије“. Загрлише се отац и син.

Констанције Хлор је окончао живот после петнаест година савладарства и лаке победе над варварима Каледоније. Било је то у царској палати у Јорку. По очевој смрти Константин заузима његово место. Овог способног сина „вољеног владара Констанција“, признао је одмах цвет западних војски, појачаних бројном скупином Алемана. Константин је знао да му велика опасност прети од Галерија. Морао је да влада уколико жели да живи. Сам Галерије је после разочарења и беса ипак прихватио „сина преминулог колеге“. Сложио се да он влада са „оне стране Алпа“ давши му титулу цезара.

Но, Галерије, у току своје владе направио је једну велику погрешку. Овај, како су Римљани тада говорили, „безобразни Илирски сељак“ дрзну се да и самом Риму наметне данак те да га уброји у градове који само њему плаћају порез. По свему нечувено! Укида им повластицу неплаћања пореза коју они уживају већ петстотина година. Гневни Римљани, уз опште народно одушевљење изаберу себи новог цара, Максенција. То бејаше син онога Максимијана, старог савладара Диоклецијановог. У царству је у томе моменту постојао прави конгломерат владара појединих области: Галерије је владао на истоку, Константин на западу владао је Британијом и Галијом, Максенције и Максимијан Италијом, Лициније Илириком, а Север Африком. Дакле шест савладара је делило римски трон.

У овој можемо рећи веома сложеној владавини над римском империјом, победиће на крају само један. То ће бити онај који буде имао највише државничких и војничких способности.

Дакле, Галерије, тада владар истока, најутицајнији и најмоћнији од свих савладара, добио је још једног такмаца. То је рекосмо Максенције, кога су изабрали сами грађани Рима, а из разлога што је Галерије „хтео да им уведе порез“. По описима савременика био је то човек „пун порока и неспособности и лишен свих врлина које су Константина уздигле на престо цезара“. Ово нам говори о моћи расуђивања широких народних слојева, приликом избора владара.

На Максенција, први креће Север из Африке. Али он у Риму налази само смрт и достојанствен погреб. Потом Галерије и сам лично поведе војску на вечни град, да „освети Северову смрт“ и да „мачем умири народ“. Међутим и он је у Италији претрпео сраман пораз и неславно се враћа кући.

На поход ка престоници, одлучује се коначно и Константин. Оправдање налази у томе да „казни тиранина Максенција због ње-